

ŠPION, který změnil svět

**Klaus Fuchs
a tajemství
atomové bomby**

Mike Rossiter

VYŠEHRAĐ

Mike Rossiter

**ŠPION,
který
změnil
svět**

**Klaus Fuchs
a tajemství
atomové bomby**

VYŠEHRAĐ

Mike Rossiter
The Spy Who Changed the World
Klaus Fuchs and the Secrets of the Nuclear Bomb

First published in Great Britain in 2014
by HEADLINE PUBLISHING GROUP
Copyright © 2014 Mike Rossiter
Translation © Pavel Kolmačka, 2015

ISBN 978-80-7429-530-0

Trinity

Klaus Fuchs stál v zástupu vědců a pozvaných hostů na výšině Comania Hill v Novém Mexiku. Psal se 16. červenec roku 1945, ručičky hodinek ukazovaly čtyři třicet, ráno bylo temné a chladné. Pestrá skupinka na kopci se scházela od dvou hodin – její členové vystupovali z vojenských autobusů po noční cestě z Los Alamos rozechvělí a se ztuhlými údy. Hleděli na východ ke vzdálené věži bíle ozářené reflektory. Počasí bylo tu noc mizerné, se silným nárazovým větrem o rychlosti padesát kilometrů za hodinu, s deštěm a blesky, jež zesilovaly dramatickост a napětí situace.

Fuchs působil chlapecky, bylo mu třicet čtyři, byl štíhlý, měl silný spodní ret a jeho oči za skly brýlí se dívaly tak tázavě, že to odzbrojovalo. Zapálil si cigaretu a prohlížel si obličej ve tmě. Byl tu jeho oficiální nadřízený Hans Bethe, vedoucí teoretického oddělení, skvělý fyzik, stejně jako Fuchs Němec a uprchlík před nacisty. Fuchs si Bethea velice vážil nejen pro jeho intelekt, nýbrž i pro jeho trpělivost a pevný charakter. Poznával i pár dalších. Byl tu jeho přítel a kolega Rudolf Peierls, šéf britských vědců v Los Alamos, německý Žid z Berlína, s nímž Fuchs pracoval od příchodu na birminghamskou univerzitu v roce 1941. Byl tu Maďar Edward Teller, další teoretický fyzik obdařený pronikavým intelektem, avšak také tvrdohlavostí a obrovským egem. Protože neměl trpělivost s Bethem, opustil teoretické oddělení, čímž paradoxně uvolnil místo Fuchsovi a Peierlsovi, kteří pokračovali v jeho práci.

James Chadwick sem cestoval až z Washingtonu. Tento nositel Nobelovy ceny byl zodpovědný za britskou vědeckou misi ve Spojených státech, takže měl na starosti i Fuchse a Peierlse. Chadwick patřil ke šlechtě britských jaderných fyziků, kteří studovali u velikánů dřevních začátků Hanse Geigera a Ernesta Rutherforda a jejichž objev subatomární částice nazvané neutron připravil cestu pro událost, kterou se zde chystali sledovat.

Na vrcholu věže, na patnáctimílovou vzdálenost přes údolí stěží viditelné, stál malý přístřešek z vlnitého plechu. V něm se nacházela sestava bloků silné trhaviny uspořádané do tvaru koule o průměru 1,5 metru. Uvnitř koule byly dva kousky vzácného a exotického kovu, plutonia. I ty byly spojeny do tvaru koule, avšak mnohem menší, o průměru asi 15 cm. Obě poloviny plutoniové koule byly pokoveny tenkou vrstvou blyštivého niklu a zlata. Plutonium bylo tak radioaktivní, že na dotek hřálo, a jeden vědec řekl, že mít je v ruce bylo jako držet malého králíčka. Sama jeho existence se přísně tajila a jeho podoba malého, jemně opracovaného předmětu usazeného v pouzdru ze silných trhavin byla výsledkem úsilí skupiny mladých vědců na kopci i stovek dalších lidí v základním táboře a v přístrojových bunkrech.

Fuchs neměl přesnou představu o míře vynaloženého úsilí, avšak věděl, že sestava výbušnin a kovu představuje vrchol práce tisíců vědců a inženýrů z takřka celého spektra profesí a disciplín, jež pěstuje moderní společnost. Rychlost, s níž se věci v USA odehrávaly, ho nepřestávala překvapovat. Přišel ze zatemněné a bombardované Británie, kde byl všeho nedostatek a všechno bylo na příděl a kde se všechno shánělo obtížně. Tady v USA byla spousta jídla a energie a zdroje se zdály nevyčerpatelné.

Dělníci v obrovských dolech, továrnách a laboratořích po celé Severní Americe a vědecké špičky dvou kontinentů pracovali s neutuchající energií, aby vyrobili objekt, chráněný nyní před větrem a deštěm přístřeškem z vlnitého plechu na vrcholku věže. Celá snaha byla tak tajná, že prezident Harry Truman, jenž v květnu převzal úřad po smrti prezidenta Franklina D. Roosevelta, se o ní dověděl teprve nedávno. A teď byli tady, po všech těch frustracích, zdrženích a chybách vědeckého a technického programu nemajícího obdoby, s jedinou zbývající otázkou: Bude to fungovat?

Vědci kolem Fuchse a další v základním táboře věděli, že nesou zvláštní odpovědnost. Zařízení na věži bylo posledním slovem vědy zvané jaderná fyzika, vědy staré pouhých padesát let. Počáteční průkopnické zkoumání radiace, které prováděli Ernest Rutherford a Marie Curie, zahájilo řadu experimentů, jež objasnilo strukturu atomu a částí, z nichž sestává. Tato práce tedy ukázala možnost, že atomové jádro obsahuje obrovskou energii a že atomy některých radioaktivních kovů by tuto energii mohly velice rychle uvolnit. V jaké formě a jak rychle, to byla základní otázka, jež zaměstnávala Fuchse, Bethea a spoustu dalších vědců, nyní postávajících na Compania Hill. Tvar a rozměry zařízení na věži nebyly zvoleny proto, že by se z technického hlediska jevily jako nejsnáze proveditelné – Fuchs a jeho kolegové v teoretickém oddělení je přesně vypočítali s cílem dosáhnout uvolnění energie atomů plutonia, a to tak rychlého, aby přešlo v mohutný výbuch.

Detonací trhavin dojde k prudkému stlačení kuličky plutonia, záření ve formě proudu neutronů pronikne jádrem druhých atomů a rozštěpí je. To uvolní další neutrony, jimiž se proces zopakuje, a to bude pokračovat tak rychle, že se rozštěpí všechny atomy a ty pak budou souběžně uvolňovat svou energii. Podle výpočtů to mělo přivodit obrovskou explozi – tak velkou, že i základní tábor musel být z důvodu bezpečnosti deset kilometrů od věže.

Kolem výsledku se už objevilo několik znepokojivých otázek. Ověřovací test koule z trhavin, jež musí detonovat v dokonalé synchronizaci a vytvořit jednotnou rázovou vlnu, před dvěma dny skončil nezdarem.

Bethe a další vědci v teoretickém oddělení, zodpovědní za původní výpočty, strávili celé hodiny kontrolou své práce a zkoumáním výsledků zkoušky. Konečný závěr zněl, že se nemýlili a že výsledky testu byly chybně zaznamenány. Zkouška na ostro tedy pokračovala. Zaplašit úzkost však nešlo. Pokud by se některý z matematiků či vědců zmýlil a tento drahý a utajovaný vzorek plutonia by přišel nazmar, generál Leslie Groves v čele amerického atomového programu Manhattan by při hledání viníka neznal bratra. Počítat se dalo nejspíš s ukřížováním.

Mnozí vědci věděli, že vše se může pokazit více způsoby, a v posledních dnech rovněž hodně diskutovali o tom, zda se z projektu nestalo něco jiného, než s čím původně souhlasili. Lidé jako Peierls, Bethe,

Fuchs a další klíčoví vědci uprchli před fašistickými režimy, jež se v Evropě ve dvacátých a začátkem třicátých let šířily jako mor. Německé univerzity byly domovem jedněch z nejtvorivějších center teoretické fyziky a všichni věděli, že se najdou němečtí vědci, ochotní pokračovat v jejich práci za nacistů. Děsivá možnost, že by Hitler dostal do rukou jadernou zbraň dříve než spojenci, neustále poháněla všechny, kdo na projektu Manhattan pracovali. Teď se ale všechno změnilo. Hitler byl mrtvý. Nacistické Německo v květnu bezpodmínečně kapitulovalo. Válka v Evropě skončila a fašismus byl poražen. Válka proti Japonsku v Pacifiku stále zuřila, avšak japonská města byla srovnávána se zemí dálkovými Boeingy 29 a všichni věděli, že je jen otázkou času, kdy budou i Japonci poraženi. Proč se tedy na vývoj atomové zbraně stále tolik tlačilo?

Leó Szilárd, Maďar, který teď měl americké občanství, přišel již v roce 1933 jako první na myšlenku řetězové reakce při jaderném štěpení. Spolu s Italem Enrikem Fermim vymyslel jaderný reaktor a v roce 1939 napsal dopis prezidentu Rooseveltovi, který podepsal i Albert Einstein, v němž naléhavě žádal schválení práce na nějakém typu jaderné zbraně.

Teď aktivně lobboval proti použití zbraně. Dohodl schůzku s vědeckým ředitelem rozsáhlého projektu Manhattan Robertem Oppenheimerem a s generálem Grovesem. Vyhledal Jimmyho Byrnesa, jenž byl jedním z nejbližších osobních poradců prezidenta Roosevelta. Szilárd byl zkrátka přesvědčen, že použití zbraně – dokonce i jen ukázání světu, že existuje – odstartuje nekontrolovatelné závody ve zbrojení. Zhrozil se, když zjistil, že americká vláda uvažuje o použití zbraně proti Japonsku jako užitečném nástroji při jednání se Sovětským svazem o poválečném uspořádání světa.

Jiní vědci byli přesvědčeni, že namísto použití proti Japonsku by bomba měla být odpálena někde daleko, aby demonstrace její účinnosti přiměla japonskou vládu ke kapitulaci.

Szilárdovy protesty i námitky jiných se dočkaly rychlé reakce. Proč bombu nepoužít, když to válku s Japonskem zkrátí o několik měsíců? Kolik životů amerických vojáků a japonských civilistů se tím zachrání? Národ investoval do projektu Manhattan obrovskou sumu dvou miliard dolarů. To by mělo přinést viditelný výsledek. Jak padaly

argumenty pro a proti, jedno začínalo být jasné. Vědci vytvořili nový zdroj energie, jehož síla měla být naplno teprve vyzkoušena, neměli však nad ním moc. O tom, jak a kde bude použita, rozhodnou politici a armáda.

Jak tak stáli v tom chladném šedavém rozbřesku v poušti v Novém Mexiku, většina těchto otázek kamsi ustoupila. Teď tu byla jen jediná skutečně naléhavá věc: bude to fungovat?

S blížícím se časem zkoušky hovor utichal. Napětí vzrůstalo. Musí to fungovat. Den před tím, když Bethe se spolupracovníky kontrolovali výpočty, aby zjistili, proč selhala zkouška trhavin, měli divné pochybnosti, že něco opomněli nebo že ve výpočtech došlo k neodpustitelné chybě. Fuchs si byl nyní jist, že to bude fungovat. Jediná otázka byla, jak velký výbuch, měřeno ekvivalentem kilotun trinitrotoluenu, zařízení vyvolá.

Deset minut před plánovaným výbuchem se rozzářila zelená signální raketa a v základním táboře se rozezvučela siréna, kterou o několik sekund později uslyšeli i muži na kopci. Nastal mezi nimi šum plný očekávání. Bylo jim řečeno, aby se nedívali přímo do místa výbuchu, protože by mohli oslepnout. Měli se obrátit zády, a na ochranu zraku mohli rovněž použít svářečské brýle. Avšak teď, když už mělo ke zkušebnímu výbuchu každým okamžikem dojít, byla jejich touha vidět příliš velká a v poslední minutě rozhodovali brýle nepoužít nebo vystoupit z auta a vystavit se ultrafialovému záření. Byla odpálena druhá raketa a opět se rozječela siréna, osaměle a pochmurně. Ještě pět minut měly muže uvyklé počítat v nanosekundách svírat úzkost a vzrušení, z nichž se dělalo nevolno.

Poslední raketa oznamující odpočítávání závěrečné minuty. Edward Teller, který zanechal práce na plutoniové bombě, protože chtěl pracovat na potenciálně mnohem silnější bombě vodíkové, si začal na tvář roztírat opalovací krém a na ruce si natahoval těžké rukavice na ochranu před zábleskem. Zapraskala krátkovlnná vysílačka – uslyšeli odpočítávání posledních sekund.

Na třicet kilometrů daleko byl viditelný jasný záblesk, jenž rostl a zaléval jitrní tmu pronikavým denním světlem jako polední slunce. Na nebi rostla podivná koule. Fuchs později vzpomínal, že vypadala cize a majestátně, se zvláštními modrými a zelenými záblesky

pulzujícími na povrchu. Pak se zvětšila a potemněla obrovskou tlakovou vlnou. Fuchs a ostatní muži na Compania Hill sledovali, jak ohnivá koule slábne a jak k nebi roste nafialovělý sloup. Pak uslyšeli výbuch, jako když vypálí dělo, zahřmění, jak se ozvěny hnaly pouští a odrážely se od kopců na východě.

Nad tím, co uviděli, všichni ztratili řeč. Fungovalo to.

Když vzhlíželi k obrovskému mraku, jenž rostl na obloze, uvědomili si, že je ve výšce šesti kilometrů. Třicet kilometrů vzdálená exploze je téměř oslepila. Fuchs věděl, že výbuch předčil všechny odhady z Los Alamos. Lidé, kteří toto všechno vymysleli, stáli v němém úžasu. Výsledek jejich práce předčil všechny jejich představy. Do Los Alamos se vraceli zamlklí a zamyšlení – stále ještě se vyrovnávali s tím, že na vlastní oči viděli výbuch první atomové zbraně v dějinách lidstva.

Fuchs řekl, že při odchodu se ho kdosi zeptal: „Co bude teď? Jak to použijeme?“ Odvětil: „Na tyhle otázky už je pozdě.“

Britský fyzik William Penney, který ihned zahájil experimenty zkoumající účinky exploze, o pět dní později vedl v Los Alamos seminář. Jeho předběžné výpočty založené na prvních výsledcích zkoušek naznačovaly, že obdobná bomba by zničila čtyřsettisícové město. Nezůstala by jediná budova. Jediný člověk by nezůstal nezraněn.

Rozhovor

O čtyři a půl roku později, 19. prosince roku 1949, Klaus Fuchs pracoval u stolu ve své kanceláři v Harwellu, někdejší základně vojenského letectva v Oxfordshiru, v níž nyní sídlil britský Ústav pro výzkum atomové energie. Od prvního jaderného výbuchu v Novém Mexiku Fuchs postoupil na pozici významného muže v britské nukleární hierarchii. V Harwellu, kde se koncentrovalo úsilí britské vlády o vybudování nezávislého jaderného průmyslu, zastával nyní funkci zástupce vedoucího teoretického oddělení. Jaderná energie představovala velký ekonomický příslib, avšak ještě větší význam měl vývoj jaderných zbraní, považovaných za životně důležité pro zachování velmocenského statutu Británie.

Harwell se od dob, kdy sloužil letectvu, značně rozrostl. Bezpečnostní pás byl zesílen, na okolních pozemcích vyrostla vesnička z montovaných domků pro vědecké a administrativní pracovníky, přibýly kanceláře a dílny. Několik hangárů přežilo, teď se však v nich nacházel první evropský jaderný reaktor známý jako GLEEP, malé experimentální atomové zařízení, v němž v roce 1947 začala jaderná reakce. Harwell rovněž provozoval cyklotron pro výzkum subatomárních částic a nový elektronický počítač, jenž byl uveden do provozu na začátku roku. Fuchs zasedal v různých výborech a pracovních skupinách, jež všechna tato zařízení řídily, stejně jako další zařízení po celé zemi. Plnohodnotný jaderný reaktor k výrobě plutonia se stavěl ve Windscau v Kumbrii, a na dalších místech v Capenhurstu v hrabství Cheshire a Springfieldu v hrabství Lancashir se produkoval obohacený

uran a plutonium pro výzkum spojený s výrobou zbraní ve Fort Halseadu v Kentu. Fuchs byl vytížený. Jeho zkušenosti z počátečního atomového výzkumu v Británii a pozdějšího v Los Alamos, ale i jeho genialita v teoretické oblasti jej předurčovaly k tomu, aby s ním bylo v britském jaderném programu projednáváno úplně všechno.

Fuchs pracoval s mnoha kolegy, s nimž se spřátelil po roce 1933, kdy přistál ve Velké Británii jako student a uprchlík. Jeho přímý nadřízený byl Herbert Skinner, s nímž se poznal na univerzitě v Bristolu krátce po Fuchsově příchodu do země. Egon Bretscher, kolega z Los Alamos, řídil v Harwellu oddělení jaderné fyziky. Fuchsovým blízkým přítelem zůstal i Rudolf Peierls, jenž se vrátil do Birminghamu, aby po válce pokračoval v akademické dráze, stále však byl i konzultantem Úřadu pro atomovou energii.

Fuchs se rovněž spřátelil s náčelníkem harwellské bezpečnostní služby, někdejší velitelem perutě RAF Henrym Arnoldem. Fuchs si někdy stěžoval na přísnou kontrolu příchodů a odchodů do Harwellu a z Harwellu nebo na Arnoldovo občas dotěrné vyptávání na návštěvníky. Před několika týdny ovšem Arnolda sám vyhledal, aby mu řekl o jednom svém nepříjemném problému. Jeho otec Emil, kvaker, zůstal po celou válku v Německu. Nacisté ho ve třicátých letech uvěznili a soudili, zacházeli však s ním mírně díky intenzivnímu lobbování mezinárodního kvakerského hnutí a Amerického výboru služby přátel.

Emil byl aktivní socialista, člen německé sociální demokracie a pacifista. Tento rok syna navštívil spolu s Fuchsovým synovcem Klausem Kittowskim a Fuchs je oba představil mnoha svým spolupracovníkům a kolegům. Potíž byla, že Emil dostal nabídku, aby přednášel na univerzitě v Lipsku v sovětské okupační zóně, a hodlal ji přijmout.

Fuchs před otcem zatajil podstatnou část svého angažmá v projektu v Los Alamos, neboť otec byl koneckonců pacifista. Harwell byl institucí pro bádání v oblasti mírového využití energie, avšak Fuchs zároveň úzce spolupracoval s britským programem vývoje atomové bomby a věděl, že kvůli jakémukoli spojení se Sovětským svazem by mohl přijít o bezpečnostní prověrku. Řekl Arnoldovi, že jeho otec, byť sedmdesátník, je rozhodnout přijmout práci v Lipsku a že není možné jej od toho odradit. Fuchs považoval za správné, aby o tom Arnold věděl

a probral to se svými nadřízenými v tajné službě. Nebyl tedy překvapen, když Arnold zatukal na dveře jeho kanceláře a oznámil mu, že s ním o otci chce mluvit někdo z MI5.

Když Fuchs přišel do Arnoldovy kanceláře, uviděl cizího člověka, vysokého a štíhlého. Bylo mu pětáctyřicet, ale vypadal na víc, a měl mohutný knír. Arnold je představil a nechal je o samotě.

William James Skardon, obecně známý jako Jim, přijel to ráno z Londýna. Tento bývalý důstojník zvláštního oddělení přišel k tajné službě čili MI5 v roce 1942. Vyslýchal několik bývalých komunistických agentů, z nichž jeden býval sekretářem MI5 a předával Komunistické straně Velké Británie jména informátorů MI5 v jejím vedení. Vyšetřoval rovněž „lorda Haw-haw“, Williama Joyce, spolupracovníka nacistů, který za války vysílal německou propagandu a v roce 1946 byl popraven za zradu. Nyní Skardon zastával funkci hlavního vyšetřovatele v oddělení B, sekci MI5 pro kontrašpionáž. Pohledy jeho kolegů na něj se velice liší. Proslulý lovec špionů Peter Wright ho považoval za člověka působícího uklidňujícím a solidním dojmem odborářského důvěrníka, což u člena MI5 vypadá zvláště. Dick White, ředitel oddělení B a později šéf MI5 a posléze MI6, si naproti tomu myslel, že Skardonovo vystupování přátelského zpovědníka, a ne vyšetřovatele lámajícího kosti, bylo jeho maskou a stylem.

Když ten den v Harwellu seděl u Arnoldova stolu a nacrpal si dýmku, poprvé si prohlížel člověka, o kterém už mnoho slyšel. Fuchs měl vlasy sčesané dozadu, což zdůrazňovalo jeho výrazné čelo a dodávalo mu vzezření bezelstného intelektuála. Skardon začal tím, že přítomnost Fuchsova otce v ruské zóně v Německu představuje významné bezpečnostní riziko. Rád by Fuchsovi položil několik otázek, několik možná nepříjemných. Na jejich základě však úřad bude moci posoudit míru rizika.

Fuchs to chápal. Nu, sám přece tu záležitost s otcem nahlásil bezpečnostní službě.

Skardon se tedy Fuchse vyptával na jeho původ a rodinu. Fuchs hovořil co nejpodrobněji a Skardon se svazkem před sebou mu pomáhal s některými daty. O některých věcech, jež Fuchs Skardonovi řekl, bezpečnostní služba předtím nevěděla. Jako student byl politicky aktivní a stal se členem celostátní studentské organizace inklinující

ke komunistické ideologii. Přestěhoval se pak do Berlína, kde se k moci dostali nacisté, a byl pozván k účasti na mezinárodní konferenci v Paříži organizované známým francouzským komunistou Henri Barbussem. Konference proběhla v rámci protiválečného a protifašistického hnutí, jež by se nyní dalo označit jako komunistická fronta. Poté našel útočiště ve Velké Británii, kde studoval na univerzitě v Bristolu, a po studiu odešel pracovat do výzkumu na univerzitě v Edinburghu. V roce 1934 možná jel do Švýcarska za bratrem Gerhardem, pravil nesměle. Skardon nereagoval, a tak Fuchs pokračoval.

Když Německo v květnu roku 1940 napadlo Francii, Fuchs byl jakožto cizinec z nepřátelské země internován a spolu s mnoha dalšími německými uprchlíky byl poslán do tábora v Kanadě. V táboře se politicky angažoval společně s dalšími internovanými, s Hansem Kahlem a ještě jedním člověkem jménem Abrahamson. Fuchs popsal některé případy, v nichž se angažovali. Nejdůležitější byl boj proti jmenování syna bývalého německého korunního prince vůdcem tábora a odpor proti registrování Židů v táboře, neboť existovala možnost, že by tito internovaní mohli být posláni do Německa výměnou za kanadské válečné zajatce.

Skardon neměl důvod cokoli zpochybňovat. Fuchs pokračoval vyprávěním o období po návratu z Kanady do Británie, kdy se pohroužil do složité práce na konstrukci atomové zbraně. Začal mít zřejmě pocit, že v rozhovoru nejde skutečně o nic jiného než o problémy, jež by mohla způsobit otcova profesura v ruské zóně Německa. Pokračoval vyprávěním o tom, jak se jako člen britské vědecké mise v americkém programu atomové bomby přestěhoval do New Yorku do známé Manhattan Engineering District (projekt Manhattan). Celou tu dobu pracoval naplno, takže na společenskou činnost mu nezbyval čas.

Na tento okamžik Skardon čekal. Otevřeně řekl, že má jakousi informaci. Podíval se na Fuchse a prohlásil, že Fuchs se v New Yorku stýkal se sovětským funkcionářem či zástupcem sovětské vlády a že mu předal informace o své práci.

Fuchs otevřel ústa, pak se pousmál a řekl: „To snad ne.“

Skardon trval na tom, že jeho informace jsou přesné: Fuchs se provinil tím, že Sovětskému svazu předal tajné informace. Znovu zmínil New York. Fuchs opakoval: „To snad ne.“

Skardon postřehl dvojznačnost Fuchsovy odpovědi, avšak Fuchs přešel do protiútoků a zahnal Skardona do kouta: „Nerozumím vám. Řeknete mi, předpokládám, jaké důkazy máte. Já jsem nic neudělal.“

Skardon nemínil nic dalšího prozrazovat. Ve skutečnosti měl velice málo konkrétních informací, a fakt, že čerpal z rozšířované sovětské depeše, byl rovněž tajný, takže se o něm nemohl zmínit. Spokojil se proto konstatováním, že nehodlá o věci diskutovat a že prostě konstatuje fakt.

Fuchs ve svém odporu přidal na důrazu a řekl, že Skardonovi nemůže pomoci. Za únik nenese odpovědnost. Dělal vše, co bylo v jeho silách, aby válka skončila vítězstvím.

Skardon se nyní zaměřil na informace od Královské kanadské jízdní policie a od FBI ve Spojených státech. Zběhnutí jednoho zaměstnance sovětského velvyslanectví v Ottavě v roce 1945 vedlo o rok později k zatčení Izraela Halperina, matematika na Queen's University v Torontu a člena Komunistické strany Kanady. Halperina vyšetřovali, zatkli a soudili za špionáž, na konci procesu však porota shledala Halperina nevinným. Jeho adresář nalezený kanadskou policií nicméně obsahoval Fuchsovo jméno a adresu v kanadském internačním táboře. Překvapující bylo, že se v něm našla i adresa Fuchsovy sestry v Cambridge ve státě Massachusetts. „Proč?“ chtěl vědět Skardon. Fuchs vypadal zmatený a popřel, že by Halperina znal. Pak, jako by se zčistajasna upamatoval, řekl, že Halperin byl profesor, jemuž jeho sestra napsala dopis a který Fuchsovi poslal do internačního tábora vědecké časopisy. Nevzpomínal si však, že by se kdy setkali.

„Ty důkazy proti mně jsou všechny takové?“ ptal se Fuchs a zaháňel tak Skardona do úzkých ve snaze přijít na to, co dalšího dalo podnět k tomuto rozhovoru a co stojí v pozadí přímého obvinění, jež proti němu bylo vzneseno.

Skardon odvětil, že nemůže prozrazovat své zdroje a že zrovna tak by nezklamal Fuchsovu důvěru, kdyby se rozhodl doznat – Skardon nicméně podrobněji nerozvedl, kam tímhle příslibem míří, a Fuchs se nevyptával.

Skardon se pak dotazoval na Fuchsovu práci, kterou vykonával v New Yorku jako člen britské mise, a jaká při ní byla přijata bezpečnostní opatření. Fuchs zmínil jména dalších předních vědců: byl tam

samozeřejmě Rudolf Peierls, Nicholas Kurti přicestoval krátce před Fuchsovým odjezdem do Los Alamos, a byli tam i další, jako třeba Tony Skyrme a Frank Kearton. Fuchs si nemyslel, že by se kdokoli z nich zapletl do vyzvědačství. Na jména mladších pracovníků si nevzpomínal, pamatoval si jen, jak prováděli jejich nábor. Ani u nich však nepředpokládal, že by byli špioni.

Skardon v průběhu svého výslechu naznačil, že jeho informace souvisejí s únikem v newyorské misi. Fuchse v tom utvrzoval neustálým vyptáváním na opatření k zajištění bezpečnosti vědeckých dokumentů, jež zde vznikaly. Ty se kopírovaly nebo množily, říkal Fuchs, avšak na další přesné podrobnosti si nevzpomínal. Některé se kopírovaly v kancelářích mise na Wall Street a později v kancelářích ve společnosti Kellex ve Woolworth Building na Broadwayi. Newyorská mise rozpracovávala konkrétní způsoby obohacování uranu, aby se jeho radioaktivita zvýšila pro atomovou bombu. Většina této práce představovala psaní teoretických textů pro potřeby amerických společností zapojených do projektu. Kellex byla dceřiná společnost založená strojírenskou firmou M. W. Kellogg, jež měla smlouvu na vybudování závodu na obohacování uranu v Oak Ridge ve státě Tennessee.

Fuchs řekl, že všechny dokumenty má stále v seifu v kanceláři a že rychlým nahlédnutím se dá zjistit datum, kdy Kellex převzal duplikáty zpráv. Fuchs zatelefonoval sekretářce, ta však nezvedala telefon, a tak pro kopie vědeckých textů z britské mise zašel do kanceláře. Bylo jich deset, a všechny psal on.

Tehdy poprvé Skardon viděl, jakou prací se Fuchs zabýval. Udělalo to na něj ohromný dojem. Ve své zprávě o schůzce zdůraznil, že Fuchs byl autorem deseti ze sedmnácti textů vzniklých v New Yorku od ledna do července roku 1944. Skardon jim samozřejmě nemohl rozumět. Později napsal, že se jednalo o „naprosto nesrozumitelné výpočty, jež pro můj nezasvěcený pohled představují velice tvrdou práci po celou dobu pobytu. Určitě pracoval od rána do večera.“

Hovor pokračoval a Fuchs řekl, že někdy si papíry bral mimo kancelář a že možná měl některé s sebou na návštěvě u své sestry Kristel v Cambridgi ve státě Massachusetts, nevěří však, že by ona či její manžel využili té příležitosti k předání nějaké informace. Vybavoval si, že v době svého newyorského pobytu jel pouze jednou na návštěvu

do Montrealu v Kanadě. Nicméně jak už řekl, nikdy se nesetkal s Halperinem.

O půl druhé si Fuchs se Skardonem udělali přestávku na oběd. Vyšetřovatel MI5 se rozhodl nechat Fuchse, ať se nají sám, aby si mohl věci promyslet. Fuchs očividně měl o čem přemýšlet, jenže když se po obědě opět setkali, jeho postoj zůstal pevný: neměl jak Skardonovi pomoci. Skardon se nyní vrátil k otázce Fuchsova otce a řekl, že ministerstvo pro zásobování branných sil, zodpovědné za rozvoj atomové energie, se aktivně zajímá o to, co bude s Fuchsem a zda bude možné, aby zůstal na svém současném místě.

Skardon pak neobratně naznačil, že kdyby byl Fuchs ochoten spolupracovat při vyšetřování svých aktivit v New Yorku, MI5 by možná doporučila, aby mu umožnili zůstat v Harwellu. Na to Fuchs dal jasně najevo, že dokud mu nebudou předloženy důkazy, nepřichází vůbec v úvahu, aby vyšetřování jakkoli napomáhal.

Řekl dále, že jedině zjevná Skardonova neschopnost vyrukovat s něčím konkrétním mu brání v tom, aby se rozzlobil a žádal vysvětlení, proč ho takto obviňuje. Podotkl ještě, že pokud by na něm mělo ulpívat takové podezření, bylo by pro něj stejně nejlepší rezignovat. Fuchs věděl, jak důležitý je pro britský jaderný výzkum, a snad si myslel, že tohle je nejlepší způsob, jak to Skardonovi připomenout. Je ovšem možné, že Skardon Fuchsovu nepřímou výhrůžku vůbec nepochopil. Fuchsovy další aktivity pro britskou vládu mimo Harwell zůstaly utajeny i veliteli perutě Arnoldovi a nic nenasvědčuje tomu, že Skardon nebo jeho nadřízení v MI5 by o nich něco věděli.

Po čtyřech hodinách Skardon rozhovor ukončil a chystal se vyrazit zpátky do Londýna. Rozhovor s Fuchsem ho nikam neposunul. Jeho zpráva vyznívá nerozhodně:

Je pro mě velmi těžké dospět k rozhodnému stanovisku ohledně Fuchsovy viny nebo nevin. Jeho chování během rozhovoru by mohlo být známkou obojího. Pokud je nevinný, pak mne překvapuje, že dokáže vyslechnout takovéto obvinění tak klidně, možná se to však slučuje s jeho matematickým přístupem k životu. Také by se dalo argumentovat, že to je vyvědčák ze staré školy a že je na takové vyšetřování připraven.

Pro případ, že by jeho nadřízení v MI5 mohli jeho úsilí považovat za fiasko, nicméně pokračoval, že ve světle důkazů je těžké najít jiného kandidáta na podezřelého než samotného Fuchse.

Fuchs se vrátil do své kanceláře v Harwellu. Neexistuje žádný doklad o tom, co si myslel. Být v té době obviněn z jakéhokoli spojení se Sovětským svazem představovalo něco nesmírně vážného. Pro jakoukoli kariéru v jaderném výzkumu to znamenalo smrtelnou hrozbu. Dva roky předtím byl za předání tajných informací Rusům zatčen jiný vědec Allan Nunn May. Fuchs sám zažil odvolání vědců z Harwellu kvůli méně závažným podezřením, a stupňování napětí studené války nyní atmosféru ještě zhoršilo. Rusové teprve nedávno ukončili blokádu Berlína a právě před čtyřmi měsíci se jim podle všeho podařilo odpálit svou vlastní jadernou zbraň. V budově úřadu vlády zavládly obavy. Fuchs mohl po Skardonově obvinění rozebírat, co má dělat dál na svou obranu. Mohl by se spojit se svými nadřízenými v Harwellu. Lord Cockcroft, vedoucí skupiny pro atomový výzkum v Harwellu, by ho možná účastně vyslechl, přičemž by samozřejmě chápal více než Skardon, jak je Fuchs cenný. Mohl si pohovořit s blízkým přítelem, jako byl Rudolf Peierls, jenž měl vlivné známé, anebo vyhledat právní pomoc. Nic z toho neudělal. Po návratu do kanceláře zatelefonoval svému zubaři. Tlačila ho zubní protéza, a tak si chtěl domluvit schůzku kvůli opravě.

Po dlouhé rozpravě s Williamem Skardonem si Fuchs fakticky stál velmi dobře. Věděl, že ho z něčeho podezřívají, a věděl, kam to podezření míří. O jeho práci v New Yorku nepadla zmínka a Fuchsovo vyprávění o jeho životě včetně doby mládí a studií v Německu vyšetřovatel vyslechl bez dotazů. To znamenalo velkou úlevu, protože bylo patrné, jak málo o něm MI5 ví. Dokud byl klidný a držel se svého příběhu, byl v bezpečí. Zničit ho mohla jediné pravda.

Závazek

V roce 1933, kdy se z něho stal uprchlík, byl již Klaus Fuchs oddaným členem Komunistické strany Německa a zkušeným aktivistou zvyklým na život v utajení. Vyšel z rodiny se silným smyslem pro právní principy a ze země, jež zažila dlouhé zabředávání do fašismu.

Klaus se narodil 29. prosince 1911, v posledních zlatých dnech míru před vypuknutím války v Evropě a začátkem půlstoletí násilí a hrůzy. O osm let později mladý Klaus žil v zemi podobající se živé mrtvole. V první světové válce zahynuly dva miliony lidí a dalších pět milionů bylo zraněno. V době, kdy válčící strany podepisovaly příměří, poskytovaly potravinové příděly v Německu asi polovinu denního kalorického minima, jež potřebuje aktivní dospělý. Uhlí a paliva se nedostávalo. Lidé propadali demoralizaci a zoufalství. Slepí a chromí vojenští veteráni se připojili k řadám nezaměstnaných a žebrali na ulicích.

V dozvucích první světové války se po zbytcích starých imperiálních mocností přehnala vlna revolucí. Ruská carská rodina byla v roce 1917 svržena, bolševici uchopili moc a začali budovat komunistickou společnost. Ve většině ostatních evropských zemí povstání ztroskotala. V Německu začalo 3. listopadu 1918 hnutí lidová revoluce, když se námořníci německé mořské flotily vzbouřili a zmocnili se svých lodí. Po sesazení císaře Viléma 9. listopadu se lokální vzpoury rozšířily po celé zemi a v lednu roku 1919 již existovaly dělnické rady v Mnichově, Hannoveru, Frankfurtu a Hamburku. Heslo kielských

námořníků „mír a chléb“ se hrozivě podobalo heslu bolševiků a zdálo se, že Německo půjde stejnou cestou jako revoluční Rusko.

Mezi chaosem v Německu a svržením cara v Rusku však bylo několik významných rozdílů, a ty zásadně ovlivnily průběh událostí. Většinu dělnických rad v Německu vytvořila spontánní odborářská hnutí, a ne Komunistická strana Německa, jež existovala teprve od konce války. Zásadním faktorem se ukázalo to, že německá Sociální demokracie (SPD) byla největší a nejstabilnější reformní stranou v Evropě. Když SPD v roce 1915 hlasovala pro válku, vůdcové jejího levého křídla Karl Liebknecht a Rosa Luxemburgová se od strany odtrhli a vytvořili Spartakovce, skupinu, jež vedla řadu povstání roku 1919. Liebknecht a Luxemburgová pak svolali roku 1919 do Berlína sjezd, aby založili Komunistickou stranu Německa, její vytvoření však přišlo příliš pozdě. Neustále ji zastiňovala sociálně demokratická strana.

Sociální demokraté nebyli revolucionáři. Jejich vůdce Friedrich Ebert se jako ochránce parlamentní republiky založené ve Výmaru postavil proti hrozbě pro nový Německý stát. Poslal proti námořnické radě v Kielu vojenské jednotky, a ministr obrany Gustav Noske mobilizoval a vystrojil bandy ozbrojených veteránů známých jako Freikorps. V průběhu dalších devíti měsíců byla různá povstání rozdracena. V Berlíně došlo ke svržení dělnické a vojenské rady a Liebknecht a Luxemburgová byli v lednu zajati a zavražděni. V květnu Freikorps vzaly útokem Mnichov, centrum samozvané Bavorské republiky rad. Došlo k nasazení obrněných vozů, plamenometů a dělostřelectva a povstání bylo utopeno v krvi. Tak se zrodila Výmarská republika.

V téhle společnosti pak Klaus Fuchs vyrůstal, nicméně i přes strádání a krveprolití říkal, že měl šťastné dětství. Prožíval je se staršími sourozenci Gerhardem a Elisabeth a s mladší sestrou Kristel. Jeho otec byl pastorem luteránské církve v Eisenachu v Durynsku. Byl to člověk velkých mravních zásad, pacifista a kvaker. Přidal se také k sociálním demokratům – jako první pastor, který něco takového udělal. Za své rozhodnutí patrně draze zaplatil, protože ho církev zbavila úřadu, takže se musel přestěhovat do Kielu, kde přijal práci na univerzitě.

Emil Fuchs své děti nesmírně silně ovlivnil svým zdůrazňováním, že chování má mít morální imperativ, a jeho přítomnost v jejich životě

byla hluboká a dlouhodobá. Později, když Kristel pochopila, že Klaus pracuje na atomové bombě, jedna z jejích prvních myšlenek byla, jak by se otec zlobil – přestože byla vdaná a Emila neviděla skoro deset let. Fuchs jednou řekl, že jeho otec vždycky dělal, co chtěl – podle všeho byl velice despotický a unáhleně kritický. Else, Fuchsova matka, spáchala v roce 1931 drastickou sebevraždu – vypila kyselinu kyanovodíkovou. Emil napsal Klausovi na výročí této události dlouhý dopis, v němž se šíře rozhovořil o tragédii svého vlastního života a o tom, že zůstal na výchovu svých dětí sám, než o tragickém zmatku v mysli své ženy, který ji přivedl k tak trýznivému způsobu odchodu ze světa. Podobně když jeho dcera duševně onemocněla a potýkala se s neúspěšným manželstvím, Emil si stěžoval Klausovi, že nikdy ničeho nedosáhla a že ho velice zklamala. Klause matčina sebevražda určitě hluboce ranila, za celý svůj život se však o ní sotva zmínil.

Klaus se v období dospívání začal tak jako jeho bratr a sestra Elisabeth politicky angažovat. Vstoupil do SPD a později líčil, jak šel do školy na výročí Výmarské republiky. Školní budova byla ověšena vlajkami republiky, avšak jakmile Klaus vstoupil do třídy, uviděl, že ostatní žáci a někteří učitelé mají černočervené symboly ze staré císařské vlajky. Fuchs si do klopy vzdorovitě připnul svůj odznak SPD. Jeho spolužáky to rozzuřilo, vrhli se na něj a odznak mu strhli a Klause vyhodili ze třídy.

V době, kdy studoval na univerzitě v Lipsku, vstoupil do Reichsbanner, polovojenské organizace založené sociálními demokraty. To byl vážný krok. Reichsbanner měl v roce 1930 kolem tří milionů členů a byl přísně organizovaný podle vojenských principů. Nacisté a krajní pravice posílily a násilničtí gauneři z Hitlerových Sturmabteilung (SA) v ulicích zuřivě napadali členy SPD. Násilnosti německé politické scény byly všudypřítomné a braly lidem odvahu být aktivními členy nějaké politické strany. Členové Reichsbanner působili jako ochranka při volebních shromážděních a schůzích a bránili socialistické čtvrti. Je jasné, že Klaus nyní zavrhl otcův pacifismus.

Pro studenta nebylo možné vyváznout z politického zmatku, který Německo zachvátil. Komunistická strana, jež se nyní úctyhodně rozrostla a byla schopna ve všeobecných volbách získat patnáct procent hlasů, byla pod silným vlivem Komunistické strany v Moskvě, nyní

očištěné od starých bolševiků a ovládané Stalinem. Komunistická internacionála založená Leninem za účelem šíření revoluce se transformovala a její aktivity byly manipulovány tak, aby vyhovovaly potřebám sovětské zahraniční politiky. V ustavičných hádkách a debatách v barech a studentských kavárnách v okolí univerzity se Fuchs hrozil intelektuálního zmatku členů německé komunistické strany, kteří často udržovali status quo, s nímž osobně nesouhlasili. Sociální demokracii tehdy komunistická strana vnímala jako největší překážku v Německu a napadala ji ještě ostřeji než nacisté.

V roce 1932 situace kulminovala volbou říšského kancléře. SPD se rozhodla postavit svého kandidáta, avšak odmítla podpořit komunisty. Socialisté argumentovali tím, že je třeba podpořit znovuzvolení Paula von Hindenburg, starého válečného maršála a pilíře pravicové vlády, aby nebyl zvolen Hitler. Fuchse to rozhodnutí šokovalo. Sociální demokraté měli v rukou vládu Svobodného státu Prusko, jenž představoval značnou část Německa a zahrnoval Berlín a Hamburk. Jejich kontrola nad státní policií byla pro stranu hlavní obrannou linií proti násilí nacistů a hnědých košil, jak se říkalo SA. Fuchs věděl, že Hindenburgovým vítězstvím by toto bylo ohroženo.

Fuchs v té době přešel z lipské univerzity do Kielu, aby zde studoval matematiku. Vstoupil do Studentského socialistického spolku a při volbách začal na veřejných shromážděních otevřeně podporovat komunistického kandidáta. Nebylo to pro něj lehké rozhodnutí, stejně jako pro jeho bratra Gerharda či sestru Elizabeth, oba aktivní členy SPD. Právě Gerhard nakonec jako první vstoupil do komunistické strany. Klaus Gysi, jenž se s Gerhardem poprvé setkal ještě ve škole, vzpomínal na dlouhý rozhovor, který tehdy měl s oběma bratry. Gysi býval na škole členem mládežnické organizace komunistické strany a nyní se měl stát řádným členem. Hádali se celé hodiny, téměř celou noc, a probrali celou politiku SPD od jednotné fronty až po možnou spolupráci s SPD. Gysi, který se pak za nacistů stal členem podzemní Komunistické strany Německa a později byl ministrem východoněmecké vlády, si uvědomoval, že ten rozhovor byl víc než jen politická debata. Oba bratry dělil jen krůček od vstupu do strany – pro ně to znamenalo závažný intelektuální závazek. Gerhard vstoupil, ale Klaus Fuchs byl opatrnější. Ve volbách pracoval pro komunisty, pro-

tože věřil, že ostatní strany nedokážou zastavit Hitlera, jeho spolupráce s komunisty však začala být nepřijatelná pro socialisty, a tak ho v březnu roku 1932 vyloučili.

Hindenburg byl opětovně zvolen v dubnu a v červnu jmenoval pravcovou vládu s Franzem von Papen jako kancléřem. Ten se okamžitě dohodl s Hitlerem na zrušení zákazu pochodů SA v uniformách výměnou za podporu v Reichstagu (Říšském sněmu). Po této dohodě von Papen se svými ministry začal chystat sesazení socialistické vlády v Prusku a začlenění Pruska do širšího Německa. Skutečnost, že sociální demokracie zůstala tváří v tvář této hrozbě nečinná, pro Fuchse znamenala poslední kapku. Vstoupil do komunistické strany.

Se zrušením zákazu hnědých košil SA v červnu občanská válka, latentně probublávající celými dějinami Výmarské republiky, začala znovu vřít. Násilí v ulicích dramaticky vzrostlo. V témže měsíci došlo k sedmnácti politickým vraždám. V červenci v politických šarvátkách zahynulo šedesát osm lidí. V červenci také hnědé košile zorganizovaly shromáždění a pochodovaly dělnickým předměstím Hamburku Alto-nou. Místní dělnické výbory sestávající ze členů sociální demokracie a komunistické strany se mobilizovaly, aby pochodu zabránily. V boji, který následoval, bylo osmnáct lidí zabito a více než sto zraněno.

Každodenní realita určitě Fuchse nenechávala na pochybách o vzrůstajícím nebezpečí ze strany nacistických organizací v ulicích. Každý levičák rozdávající letáky, prodávající stranické noviny nebo odcházející ze stranického shromáždění potřeboval ochranu před útoky nacistů vyzbrojených obušky, boxery a střelnými zbraněmi. Komunisté byli ve svých komunitách aktivní a na univerzitě v Kielu Fuchsova komunistická buňka začala v podzimním semestru s organizováním. Fuchs vedl skupinu známou pod názvem Komise pro nacisty, jejímž úkolem bylo navázat kontakt s nacistickými skupinami, rozštěpit je a některé členy ovlivnit natolik, aby organizaci opustili. Vyžadovalo to smysl pro taktiku a samozřejmě odvalu.

Nacisté začali kampaň proti poplatkům na vysokých školách a Fuchs usoudil, že komunisté se mají společně s nimi angažovat a ke kampani se přidat. Fuchs doufal, že vyzýváním k přímé akci, které nacisté nepodpoří, vyvolá v některých studentech pocit deziluze. Tato taktika známá jako jednotná fronta představovala účinnou

zbraň. Fuchs hovořil s nacistickými vůdci na univerzitě a navrhl, aby společně zorganizovali stávkou proti univerzitním pohlavářům. Nacisté váhali a Fuchs se nakonec rozhodl jejich postoj odhalit. Komunisté distribuovali letáky informující studenty o tom, že rozhovory pokračovaly, ale že nacisté to s akcí nemyslí vážně. Taktika byla úspěšná, nacisté se mezi studenty dostali do izolace a částečně ztratili podporu. V širším světě však Hitler a jeho strana sklízeli jeden úspěch za druhým.

Von Papen a jeho kolegové využili mrtvých při pochodu v Altoně k tvrzení, že pruská vláda nedokázala ubránit právo a pořádek, za pomoci Hindenburga ji rozpustil a nahradil svými vlastními pravicovými komisaři. Nacisté vzápětí nedodrželi dohodu o podpoře Papena a v listopadu již bylo jasné, že v Reichstagu nemá hlasy. Následující dva měsíce proběhly ve znamení Hindenburgova a Papenova manévrování, jež v lednu vyústilo ve jmenování Hitlera kancléřem. Von Papen věřil, že konzervativci v Reichstagu Hitlera udrží na uzdě. Jak výstižně napsal Alan Bullock, Hitlera do úřadu vynesly zákulisní intriky.

Tenhle nečistý obchod měl v budoucnu stát život miliony lidí, Fuchs a tisíce jeho komunistických soudruhů v Německu nicméně již nyní čelili bezprostřední hrozbě. Smršť násilí a vražd po Hitlerově nástupu do úřadu kancléře v lednu roku 1933 prudce eskalovala. Konzervativní, avšak antihitlerovské noviny *Münchener Post* byly plné příběhů o politických atentátech. Ještě týž měsíc byl zavražděn jeden socialistický poslanec Reichstagu. V týdnu od 26. ledna deník *Post* psal o „19 zastřelených, hrozná politická krvavá lázní“. Po Hitlerově nástupu do úřadu byly socialistické noviny v Berlíně zakázány a nacisté uspořádali velký pochod městem. Zákaz fašistických bojůvek v Prusku, vydaný před několika měsíci, byl nyní totálně převrácen a tyto bojůvky byly najímány jako pomocná policie.

Fuchs pokračoval v boji. Po Hitlerově nástupu k moci nacističtí studenti zorganizovali kampaň proti rektorovi kielské univerzity a byla povolána místní bojůvka SA, aby před univerzitou demonstrovala svou sílu. Fuchs odmítl nechat se zastrašit a každý den přicházel na univerzitu s výtiskem *Die Rote Fahne*, deníkem Komunistické strany. Nacisté ho teď dobře znali: při jednom ze střetů jej napadli SAmani, zbili ho,

vyvlekli z univerzity a hodili do řeky. Měl štěstí, že vyvázl živý. Přišel ale o několik zubů a musel nosit protézu.

Fuchs nikdy nerezignoval na svou stranickou aktivitu, určitě mu však bylo zřejmé stejně jako mnoha dalším komunistům, že jakmile nacisté budou dost silní, rozdrťí jakoukoli opozici.

Volby do Reichstagu připadly na 5. března, a nacisté se stupňováním násilí proti opozici vyhrocovali i propagandistickou válku. V noci na 27. února pak došlo k události, jež umožnila nacistům jednat. Reichstag zachvátil požár a budova do základu vyhořela. Na místě byl zatčen holandský komunista Marinus van der Lubbe a říšský ministr Hermann Göring ještě tu noc nařídil zatknout čtyři tisíce představitelů komunistické strany.

Fuchs se o tom dověděl na druhý den ráno cestou z Kielu do Berlína na kongres strany – noviny sebral ve vlaku. Byl natolik politicky prozíravý, aby okamžitě věděl, co bude následovat. Ať už požár založil kdokoli, Fuchs věděl, že terčem tvrdého zásahu nacistů a jejich pravičáckých spojenců budou komunisté. Za zástěnou rozevřených novin si sundal stranický odznak se srpem a kladivem. Znovu si jej měl připnout až za velice dlouhou dobu.

Fuchs pokračoval ve své cestě do Berlína a zúčastnil se nyní tajné konference. Dostalo se mu velkého uznání za agitační práci v Kielu. Ale ty časy teď byly pryč. Fuchs se domů nevrátil. Vláda s Hitlerem a jeho kumpány prodravšími se k moci vyzvala Hindenburga, aby vyhověl jejich žádosti a vyhlásil výjimečný stav. Komunistická strana byla zakázána. Její regionální kanceláře nacisté vzali útokem, psací stroje a cyklostyly zničili. 1. března policie provedla razii ve Fuchsově domě v Kielu a odnesla si štosy letáků a brožur. O pět dní později Hitler získal ve volbách většinu se 43 procenty hlasů. Byla to fraška. Ernst Thälmann, vůdce Komunistické strany Německa, byl zatčen 3. března byli z jedenaosmdesáti komunistických poslanců uvězněni všichni, které se podařilo najít. Komunisté ještě dokázali získat dvánáct procent hlasů, avšak nacistická hrůzovláda již začala.

První koncentrační tábor vznikl 22. března v Dachau u Mnichova a jen v Bavorsku bylo zatčeno deset tisíc komunistů, přičemž místní vůdcové byli posláni do tábora jako první političtí vězňové Třetí říše.

Společnost vystavená násilí a strachu se zhroutila a vlády nad celou zemí se chopila banda politických zločinců.

Fuchs nyní žil v ilegality. Pozoruhodné je, že se mu podařilo zapsat se na berlínskou univerzitu, aby získal nějaké oprávnění k pobytu v hlavním městě, na přednášky však nechodil. Později řekl, že většinu času trávil se studenty berlínské Techniky angažovanými v protinacistických kruzích. Možná také pracoval s manželkou svého bratra Gerharda Karin, jež zde učila. V čase, kdy Fuchs pobýval v Berlíně, jeho otce vyhodili z kielské univerzity, zatkli ho a pět týdnů vyslýchali. Berlínské ulice – ověšené černočervenými transparenty s velkými vlajkami s hákovým křížem na všech úředních budovách – byly nyní pro Fuchse cizí svět. Ještě před rokem považoval za dobré být členem skupiny chránící před útoky fašistických band. Teď bylo důležité zůstat sám, nebudit pozornost, nebýt nápadný.

Jeho bratr Gerhard se do Berlína přestěhoval už dřív stejně jako sestra Elisabeth. Elisabeth se provdala za člena komunistické strany Gustava Kittowského, oba se zapojili do ilegální činnosti. Jejich otec Emil vlastnil několik akcí gigantického chemického konglomerátu IG Farben, budoucího výrobce cyklonu B používaného v Osvětimi. Emil akcie prodal a výtěžek dal Gustavovi a Elisabeth. Ti koupili několik aut a založili malou půjčovnu, kterou využívali k pašování Židů a členů komunistické strany ze země přes rybářské přístavy na pobřeží Baltu. Půjčovna rovněž provozovala kurýrní službu pro německou Rote Hilfe (Rudou pomoc), součást mezinárodní organizace založené Kominternou čili Komunistickou internacionálou, kterou vytvořili bolševici kvůli koordinování politiky všech národních komunistických stran. Cílem Rote Hilfe bylo poskytnout pomoc a podporu politickým vězňům a nyní se snažila vybudovat si pozici v exilu spolu se zbytky Komunistické strany Německa. Vznikla dvě centra, v Paříži a Praze – strana doufala, že tam bude moci nadále fungovat a podporovat ilegální činnost v Německu.

Gerhard se angažoval v berlínské organizaci komunistické strany, organizoval Rote Hilfe a působil i jako stranický organizátor pro velkou část severního Německa. Jeho synovec Klaus Kittowski si myslí, že Gerhard se přátelil se dvěma dcerami generála Kurta von Hammerstein-Equord, protinacistického generála Wehrmachtu. Jeho dcery

Maria-Luisa a Helga byly tajnými členkami Komunistické strany Německa a měly od otce informace o Hitlerově proslovu ze 3. února 1933, v němž členům generálního štábu předestřel úmysl porušit versailleskou smlouvu a rozšířit německé území na východ. Informace se prostřednictvím stranického aparátu dostala do Moskvy. Generálovy dcery rovněž poskytovaly informace o chystaných zatýkáních – díky nim mohlo mnoho členů strany uniknout ze spárů gestapa.

Jakou roli hrál tehdy v Komunistické straně Německa Klaus Fuchs, zůstává tajemstvím, velice pravděpodobně se však zapojoval do operací, jež organizoval jeho starší bratr. Později uvidíme, jak dobře si uvědomoval, že rodinné vazby jsou dobrou zástěrkou pro politickou aktivitu.

V červenci roku 1933 stranická organizace v Berlíně rozhodla, že Klaus Fuchs má odejít do exilu. Fuchs říká, že mu to bylo nařízeno, aby pokračoval ve studiu, protože jeho znalosti budou po porážce Hitlera straně užitečné. Bylo dohodnuto, že pojedje do Paříže, a než se mu tam podaří najít místo na univerzitě, bude pro stranu pracovat na jiných úkolech.

A tak v červenci opustil Německo. Byl mladý, bylo mu teprve dvacet. Ale byl také vysoce inteligentní, velmi slibný matematik, a zároveň se z něho za poslední rok a půl stal zkušený a ostrílený politický organizátor, který zblízka viděl násilí a brutalitu fašismu. V následujících letech se měl stát svědkem toho, jak nacisté ničí jeho rodinu. Viděl, jak politika rasové nenávisti uplatňovaná s bezohledným násilím ochromuje a rozkládá společnost. Politická angažovanost v době, kdy Německo zachvátily strach a násilí, jej však naučily něco, co nezapomněl celý svůj život: „Jediní, kdo povstali proti strachu a demoralizaci z vítězství Hitlera a nacistů, byli ti, kdo si uchovali sílu a optimismus, ti, kdo bojovali. Jedině mezi nimi byli šťastní lidé.“

Ti, kdo bojovali, byli komunisté. Fuchs patřil k nim.

A tak jel do Paříže.

JMENNÝ REJSTŘÍK

- Acheson, Dean 223
 Akers, Wallace 95–97, 105, 115n, 156
 Altšuler, Lev 220
 Alvarez, Luis 225
 Anderson, sir John 96, 98n, 155, 167
 Archer, John 80n, 162
 Archerová, Jane 161
 Arnold, Henry 24n, 159–161, 199, 209,
 211, 232–233, 235, 240n, 245, 254–256,
 259–262, 265
 Attlee, Clement 166, 264

 Badham 163
 Bagot, Millicent 99n
 Bainbridge, Kenneth 93
 Barbusse, Henri 26
 Barwich, Hans 301
 Bentley, Derek 181, 275
 Bentleyová, Elisabeth 196
 Berija, Lavrentij 14, 88, 108, 111, 178,
 181n, 191–193, 219, 221–223
 Bethé, Hans 17, 19, 21, 68, 98, 116–118,
 122, 126, 140–143, 156, 165, 287,
 295, 297
 Beuerton, Len 65, 271n
 Beurtonová, Ursula 289, 304
 Bevin, Ernest 167, 292n
 Blunt, Anthony 72
 Bohr, Niels 50, 67–69, 182
 Born, Max 55–60, 63, 70n, 80, 83, 95,
 165, 197, 236, 305
 Bornová, Hedi 57
 Bosanquetová, Daphne 84, 100
 Bradbury, Norris 142, 156
 Bragg, William 54
 Brennan, Richard 284
 Bretscher, Egon 24, 75, 145n, 158n,
 174, 193, 308
 Bridges, lord Thomas 170
 Broda, Engelbert 86, 128, 157
 Brodová, Hildegard 87, 157
 Bullock, Alan 36
 Buneman, Oscar 256
 Bunemanová, Mary 255
 Burt, Leonard 263–269
 Bush, Vannevar 93–96
 Byrnes, Jimmy 20, 131, 167

 Cairncross, John 88
 Catchpole, Corder 270
 Cimperman, John 287
 Clegg, Hugh 282–288
 Cockcroft, sir John 30, 69n, 82, 93, 159,
 163, 165n, 207, 216, 224, 235, 240n,
 244, 247–255, 258, 261, 263n, 305
 Cohen, Karl 105, 246, 250
 Conant, James 93–96
 Corner, John 172, 212, 294
 Curie, Irène 14
 Curie, Marie 14, 19
 Curtis-Bennet, Derek 275–280

- Darwin, Charles 94
 Davison, Boris 95
 Deutsch, Arnold 72
 Dimitrov, Georgij 42–44, 48
 Dirac, Paul 95
 Dulton, Hugh 167

 Einstein, Albert 20, 54

 Feather, Norman 75
 Feklisov, Alexandr 181n, 183n, 184n,
 188–190, 193–200, 225, 272, 289,
 301–303
 Fermi, Enrico 20, 68, 93, 95, 130, 141,
 184, 188, 308
 Feynman, Richard 117, 120, 287
 Fitin, Pavel 108
 Flerov, Georgij 9n, 13–15, 87–90,
 219–222
 Foote, Alexander 195
 Fowler, Ralph 74
 Frank, Ludwig 227
 Fraser, lord 291
 Frisch, Otto 8, 67, 69n, 75, 77, 81, 83,
 98, 118, 126, 130n, 134, 159, 168,
 210, 219, 263n
 Fröhlich, Herbert 75
 Fuchs, Emil 24, 32n, 200–202, 228, 244
 Fuchs, Gerhard 26, 32, 34, 38, 46,
 56–58, 84n, 117, 180, 201, 242, 297,
 304
 Fuchsová, Elisabeth 32–34, 38, 56n
 Fuchsová, Kristel 32n, 56n, 91, 104,
 112, 120–122, 146, 177, 188, 197,
 201n, 243, 246n, 258, 281–288

 Gardner, Meredith 206
 Garrett, G. 100n
 Geiger, Hans 18
 Ginzburg, Vitalij 2967
 Goddard, lord Rayner 275–280, 309
 Gold, Harry (alias Raymond) 106–115,
 120–124, 127n, 137–140, 146,
 155–158, 168n, 177, 190, 196, 199–201,
 257, 264, 282–288, 298–300, 303, 305
 Gončarov, German 141, 192, 295
 Gorbačov, Michail 9
 Göring, Hermann 37
 Gowingová, Margaret 9
 Grobová, Anni 44
 Groves, Leslie 19, 20, 95n, 98n, 103n,
 116, 118, 130, 135, 142, 144, 187
 Gunn, Ronald 49n, 59, 270
 Gunnová, Jessie 49, 57, 302
 Gurney, Ronald 52
 Guzenko, Igor 156–159, 166, 181, 196
 Guzenková, Světlana 157
 Gysi, Klaus 34

 Hahne, Otto 67
 Halban, Hans von 74–76, 86, 90, 158
 Haldan, J. B. S. 64
 Hall, Theodore 128, 194, 296
 Halperin, Izrael 27, 29, 196n, 243, 286
 Hamburger, Rolf 64
 Hammerstein-Equord, Helga von 39
 Hammerstein-Equord, Kurt von 38
 Hammerstein-Equord, Maria-Luisa von
 39
 Hankey, lord Maurice 75, 88, 94
 Hanley, W. B. 208
 Harben, Philip 72
 Hediger, Rudolf viz Dimitrov, Georgij
 Heinemann, Robert 91, 105, 122, 281
 Heisenberg, Werner 50n, 53, 129
 Herweg, Carl 54
 Hill, Bernard 264, 273
 Hindenburg, Paul von 34n, 36
 Hinton, Christopher 169, 171n
 Hirohito 135
 Hitler, Adolf 20, 34–39, 67, 72, 127, 205
 Hodder, C. Hartley 54
 Hollis, Roger 161n
 Hoover, J. Edgar 273, 281n
 Humphreys, Christmas 273n
 Hureviš, Isaj 191

- Chadwick, James 18, 68–70, 75n,
81–83, 94, 98n, 105, 110, 115, 127,
141–144, 146, 156, 158, 165, 174,
220, 238, 249
- Chamberlain, Naville 59
- Chariton, Jurij 87, 191, 219n, 222, 295,
297
- Cherwell, lord (Frederick A.
Lindemann) 94, 249
- Christie, Agatha 72
- Churchill, Winston 94, 96n, 115, 129
- Ioffe, Abram 87
- Jakovlev, Anatolij (alias John) 110–112,
122, 139
- Jeršovová, Zinaida 14
- Joliot-Curie, Frédérick 74
- Joyce, William 25
- Kaftanov, Sergej 77, 89
- Kahle, Hans 26, 62n, 64, 66, 71n, 161,
242, 246
- Kapica, Pjotr 87
- Kaploun, Jerome 288
- Karin, Gerhard 38
- Kearton, Frank 28, 104, 237n, 241, 243,
287
- Keilson, Max 42
- Keilsonová, Margarete (Grete) 42, 44–49,
297–303
- Keldyš, Mstislav 302
- Kell, Vernon 55
- Kellermann, Walter 61
- Kemmer, Nicholas 74
- Kistiakowsky, George 118, 128, 141, 170
- Kittowski, Gustav 38, 57
- Kittowski, Klaus 24, 38, 201n, 231n,
297n, 305
- Klineová, Evelyn 120
- Klopstechová, Hannah 179n
- Kowarski, Lew 74n, 90, 157
- Kremer, Semjon 72–74, 76n, 81, 85, 88,
272
- Krivitskij, Walter 161
- Kuczynski, Jürgen 52, 66, 85, 179
- Kuczynski, Jürgen 72n
- Kuczynski, Margaret 179
- Kuczynski, Robert 64, 66, 72
- Kuczynski, Ursula Ruth viz Wernerová,
Soňa
- Kurčatov, Igor 10, 14n, 87–90, 128n,
132, 140, 167n, 178, 181n, 185, 191,
217–223, 295
- Kurti, Nicholas 28, 75
- Kvasnikov, Leonid 300
- Lamphere, Robert 282–288
- Lawrence, Edward 225
- Lawrence, Ernest 93, 104
- Lenin, V. I. 34, 53
- Liddell, Guy 161, 208, 240
- Liebknecht, Karl 32
- Lotta, Vladimir 88
- Lubbe, Marinus van der 37, 43
- Luxemburgová, Rosa 32
- Lysenko, Trofim 221
- Majskij, Ivan 73
- Makins, Roger 274
- Malleson, Miles 227
- Mallesonová, Taťána 227
- Marriott, John 215, 248, 254, 259, 267
- Marshak, Robert 188
- Martigny, Grete 49
- Matern, Hartmann 298
- Mathew, Theobald 274
- McFadden, J. 163
- McMahon, Brien 225
- Meitnerová Lisa 67
- Miller 284, 286
- Modin, Jurij 181
- Molotov, Vjačeslav 89, 132, 191, 193
- Monsarrat, Nicholas 72

- Moon, Philip 127, 141, 145
 Moorehead, Alan 9
 Moro-Giafferi, Vincent de 48
 Mott, Nevill 50–53, 56, 59, 75, 155
 Münzenberg, Willi 41, 47

 Neumann, John von 118, 122, 145,
 294n, 307
 Nunn May, Alan 30, 87, 128, 157–160,
 166, 177n, 185, 188, 194

 Oliphant, Marcus 67–69, 98, 105, 248
 Oppenheimer, Robert 20, 95, 116–118,
 122, 141, 165, 207, 308

 Panfilov, Alexej 77
 Papen, Franz von 35n
 Parkerová, Jane 120
 Pegram, George 94
 Peierls, Rudolf 17–19, 24, 28, 30, 68,
 70n, 74–82, 88, 93–99, 104–106, 110,
 116–119, 122, 130n, 140–144, 155n,
 161–163, 168, 171, 187, 201, 210n,
 229, 236, 245, 263–269, 305, 308
 Peierlssová, Geňa 79, 162, 180, 200, 245,
 267–269
 Penney, William 22, 126, 133, 143,
 167–174, 166n, 179, 189, 192, 212,
 215, 260, 291, 293, 297, 307
 Perin, Michael 95, 98, 100n, 116, 206n,
 237n, 240, 243, 248, 255, 259–265,
 270, 273–275, 281, 286n, 301, 306
 Pervuchin, Michail 129
 Philby, Kim 72, 301
 Pieck, Wilhelm 44n
 Pike, Herbert 172n, 294
 Pilleyová, Angela 178
 Placzeková, Els 18
 Pohleová, Vera 227n
 Portal, lord Charles 162, 167, 206n,
 237, 241, 261, 291, 293
 Pritt, D. N. 298
 Pronskij, D. N. 300

 Rabi, Isidor 131
 Radó, Sándor 65
 Rayová, Maud 70
 Ripel, Hans 85
 Robertson, James 207–209, 212n, 215n,
 228, 230–233, 235, 238, 241, 244,
 254n, 259, 262, 265
 Rodin, Nikolaj 272
 Roosevelt, Franklin D. 18, 20, 94–97,
 115, 129
 Rosenberg Julius 181, 298
 Rowlandson, Archibald 249, 258, 261
 Rutherford, Ernest 18n, 87

 Sacharov, Andrej 295, 297
 Sacharovskij, Alexandr 302
 Savčenko, Sergej 181
 Scottová, Eleanor 231
 Seaborg, Glenn 166
 Seaton, Roger 274
 Semjonov, Semjon (alias Sam) 107n, 110
 Serpell, Michael 99n, 160–165, 271
 Shawcross, Hartley 273–279
 Schreiber, Kurt (alias Kaspar) 80, 83n
 Siebert, Hans 179
 Sillitoe, sir Percy 233, 249, 258
 Simon, Franz 98, 106, 116
 Skardon, William „Jim“ 9, 25–30, 46,
 71, 73, 196, 209–213, 228, 231, 235,
 238, 240–248, 250n, 256–264, 270–
 273, 277n, 281–283, 287–289, 299,
 301, 304, 306, 309
 Skinner, Herbert 24, 26, 51, 155, 159,
 187, 197, 200, 202, 209–212, 229,
 245, 253–255, 261, 268–270, 282, 305
 Skinnerová, Erna 40, 198, 200n, 209,
 212–215, 227–229, 245, 251–256,
 263, 269n, 302, 305
 Skyrme, Tony 28, 104, 171, 238
 Sorge, Richard 65
 Stalin, J. V. 34, 45, 53, 59n, 72n, 88n,
 107n, 129–132, 139, 167n, 178, 191,
 200, 205, 217, 219, 223

- Stephens, W. 81
 Stimson, Henry 131
 Storrier, David 211
 Sudoplatov, Pavel 181
 Swan, Johnston 80
 Sweeney, Charles 134
 Szilárd, Leó 20

 Šeljepin, Alexandr 299, 301
 Šiškin, Michail 182

 Tamm, Igor 191, 295n
 Taylor, Geoffrey 171
 Teller, Edward 17, 117, 140n, 145, 165,
 184, 225, 294, 296, 307
 Terleckij, Jakov 181n, 191
 Thälmann, Ernst 37, 42, 44
 Tizard, sir Henry 291
 Truman, Harry 18, 130–132, 187, 224n,
 292
 Tuckettová, Angela 179

 Ulam, Stanislaw 131, 141, 295
 Ulbricht, Walter 44, 300
 Urey, Harold 94

 Vannikov, Boris 181, 191
 Vyšinskij, Andrej 53

 Wagnerová, Giselle 228, 270
 Weisskopf, Victor 187
 Wernerová, Soňa (Kuczynski, Ursula
 Ruth) 64–66, 85n, 90n, 94 106, 108,
 110, 120, 128, 194–196, 271n, 287,
 304
 Westová, Rebecca 9
 White, Dick 25, 162, 206n, 231, 233,
 235, 238–240, 244, 254, 258–261,
 263n, 267, 274n, 306
 Wills, Henry Overton 55
 Wills, Melville 50
 Wright, Peter 25

 Yapout, Eliezer 215

 Zabotin, Nikolaj 156n
 Zavenjagin, Avraami 181, 221
 Zeldovič, Jakov 87, 191n, 220

 Žukov, Georgij 131

OBSAH

Úvod Výlet do Moskvy 9

- 1 Trinity 17
- 2 Rozhovor 23
- 3 Závazek 31
- 4 Paříž 41
- 5 Azyl 49
- 6 Internace 59
- 7 Největší tajemství 67
- 8 Paní z Banbury 79
- 9 Takzvaní spojenci 93
- 10 Newyorská mise 103
- 11 Camp Y 115
- 12 Výsledek 125
- 13 Po bombě 137
- 14 Nebezpečné dny 155
- 15 Opora ústavu 165
- 16 Třetí kontakt 177
- 17 Další velká věc 187

18 Rodinná záležitost 199

- 19 Hon 205
- 20 Hej, Joe 217
- 21 Fuchs je sledován 227
- 22 První setkání 235
- 23 Jeden krok vpřed,
dva kroky vzad 245
- 24 Přiznání 253
- 25 Soud 267
- 26 Návštěva z FBI 281
- 27 Dědictví 291

Epilog Fuchs: závěrečná kapitola? 303

Použitá literatura 310

Jmenný rejstřík 314

Obrazová příloha 147–154